

DEÁK MÓR

Maszk

Vagyok apám s anyám maszkja.
Arcukat arcom egybemarta:
gyilkost őriz így áldozat.
Nem szerethettem másokat.
Őket szerettem szeretni,
s nem lehetett. Így én,
a senki,
Istent csak magamban kutattam.
És megeltem.
Csonitá aszottan.

A reformkor főutcája

Már a középkori Szegednek is főutcája volt a mai Oskola utca, amely első komolyabb kiépítését főként *Vedres István* (1765–1830) munkássága nyomán nyerte. 175 évvel ezelőtt. Az egykori Dömötör-templom két oldalához csatlakozóan építették fel azokat az iskola- és egyházi épületeket 1793 és 1811 között, amelyek nemcsak a Templom (ma Dóm) teret, hanem az Oskola utcát is uralták. Itt kapott helyet a liceummá előlépett és már 1721 óta működött piarista gimnázium, nemzeti és polgári iskola, rajziskola. A két timpanonnal tagolt homlokzatú iskolaépület *Illyés Ágoston* rajzteránál ismerjük, a templommal és az egyházi építményekkel együtt, s a rajz *Vedres István: A szegedi múzsák százados ünnepe* c. művében jelent meg. A tervek *Vedres István* (valószínűsíthető, hogy Balla Antal is közreműködött) készítette, és a kivitelezési munkálatok korának legtöbbet foglalkoztatott építész-vállalkozó, *Schwörtz János* nevéhez fűződnek. A plébániái és a rendház copf jellegű volt, az épület nyugati oldalát pedig már klasszicista elemek uralták. A rendház udvarán állt a refektórium (közös ebédlő), amelyet Vedres amolyan földesúri kastélyokra emlékeztetően tervezett meg, kettős tetőzettel, homlokzatán virágdiszítéssel. Itt épült a város első leányiskolája.

A Dömötör-templom két oldalára emelt épületek részben téglából, részben vályogból épültek. A kapuk kiképzésére követ használtak és félköríves, sugárdíszes fakapukat alakítottak ki, olyanokat, amilyent még az 1796-ban épült *Sulkovszky-ház*on láthattunk (Árpád tér). Az Oskola utcai építkezések majdnem két évtizedet vettek igénybe (ekkor épült a Vedres-tervezte Városháza, a Kórház, több polgári lakóház stb.), ezek is megosztották az anyagi és szellemi erőket), s ha mutatkoztak is stílusbeli eltérések, az épületek mind egyiken látszottak Vedres István összefüggő elgondolásai, és városképi jelentőséget adtak ezek az építmények. Az egész épületcsoport egy 1908-as döntés értelmében a dóm építése előtt és alatt eltűnt a városképből. A Dömötör-templomnak is csak a tornya maradt meg, hogy híromdója legyen Szeged középkori építészetének.

Ugyanebből az időből való a szintén Vedres-tervezte *Bérol-ház*, amely 1810-re épült fel. Ez volt a város első kétemeletes háza, ma is áll, és az Alabárdos étterem üzemel földszintjén. Utcái homlokzatát a többszöri renoválás során „lecsupaszították”. A másik oldalon állt a szépen művelt klasszicista *Bába-ház*, amelynek ablakai, földszinti botnyílásai finoman és egyszerűen voltak keretbevéve. Homlokzati képe alapján egyik legjobb klasszicista lakóháza volt a városnak. (Bába Imre könyvkötő, majd nyomdász háza.)

Jóval korábbi volt és már 1811-re is nagy időköt tanúsíthatott a *Demján-ház* (neveztek Török-háznak, Török-bazár háznak is). Ez az egyemeletes lakóház Szeged legrégebb emeletes polgári épülete volt, és a 17. század végéig építették. Az utcára merőlegesen állt, sík homlokzattal, tagozatlanul. Ot emeleti ablaka is teljesen síma, keretbevéve volt. Egy időben meyháza szerepét is betöltötte, 1849-ben *Damjanich János* is lakott benne. Az árvíz utáni újjáépítés még megmentette, de 1970-ben csákány alá vették. A Templom térnek, de az Oskola utcának is szépen képzett épületei voltak ebből a korszakból, egy-egy esetben évtizedekkel későbbiek, barokkos megjelenéssel is az ún. iparosházak, mint a *Lemle-ház*, amelyet *Kovács István* (a szegedi lapidárium létrehozója) tervezett. Itt állt a szintén kontyolt tetejű, csapott oromzatú *Arany Oroszlán* étterem épülete, amelyet ma már csak a kő hajóorr (bőgő) őriz az Oskola utcából a Tömörkény utca felé vezető árkádos átjáró mellett. (Szeged egykori gazdag tartalmú hajóséletére is utalóan egyben.)

Szintén Vedres tervezte, és 1809-re építették fel a későbbiekben Hal piactérnek nevezett (ma Roosevelt) területen *Schäffer Ádám* Elzászból ide-származott gazdag vaskereskedő házat. Ez az egyemeletes, copf stílusban épült lakóház a későbbiekben az átépítések következtében sokat veszített eredetiségéből. Emeleti tíz ablaka, timpanonja, választópárkánya, kapuja és kapualja, valamint öntöttvas középerkélye kellemes hangulatot adott a térnek. Kovácsoltvas lépcsőházajtaja, valamint a Dömötör-templom egyik vasajtója a korabeli szegedi vasművesek művészi felkészültségét dicséri, és legszébb iparművészeti értékeink közé tartoznak. (Helyén áll az Égő Arány-ház.)

A régi, a 175 évvel ezelőtti városközpont, a Templom tér és az Oskola utca *Vedres István* és körének alkotó munkássága során a reformkor hangulatának megfelelően átalakult, és ennek nagy patronálója, segítője volt a korabeli polgármester, *Volford József*. Számos új ház építését a városfejlesztés szempontjából is jelentős lépésnek kell tekintenünk. Tulajdonképpen ez a két évtized nyitánya annak a nagy folyamatnak, amelynek következtében Szeged nagyvárossá alakult ugyanabban a században. A *Szegedi Híradó* később, 1872-ben *Szeged Váci utcájának* nevezi az Oskola utcát, ugyanis ekkor még ez volt a kereskedelmi központ, majd csak a század végéig terelődött át ez a feladatkör a Kársz utcába.

Ez a gazdag múltú utca az elmúlt kétszáz évben több nevet viselt. A negyvenes években *Banner János*, az egykori szegedi egyetemi tanár az Oskola utca mellett kardoskodott. Véleményére hallgatva a városrendezési bizottság helyesen döntött. „... meg kell őrizni az Oskola utca régi empir hangulatát a jövőben is.” — írta a Délmagyarország 1943. január 23-i számában. (Előtte gr. Apponyi Albert volt az utcanévadó, 1941-től.)

A 18. századforduló gazdasági fellendülése, a nagyszabású városfejlesztés, a köz- és magánépítkezések szaporodása, a felvilágosodás eszméinek terjedése elsősorban *Vedres Istvánnak*, a kiváló mérnöknek és gazdasági szakembernek köszönhető, aki Kígyó u. 2. alatt volt házában valóságos „szabad-egyetem”-et rendezett be minden érdeklődő számára. Hosszú időn keresztül elfelejtették. *Móra Ferenc* 1923-ban így írt róla: „Lángelme volt, és annyi nyoma sem maradt a köztudatban, mint egy fagyúgyertyának.” Ma szakközépiskola, emlékérem, utca és szobrok őrzik emlékét annak az embernek, aki így vallott közös dolgainkról: „Nemcsak mi magunknak születünk: eredeti létünkkel hazánk, barátaink s rokonaink osztoznak.”

BÁTYAI JENŐ

A tihanyi szobrász

BORSOS MIKLÓS NYOLCVANÉVES

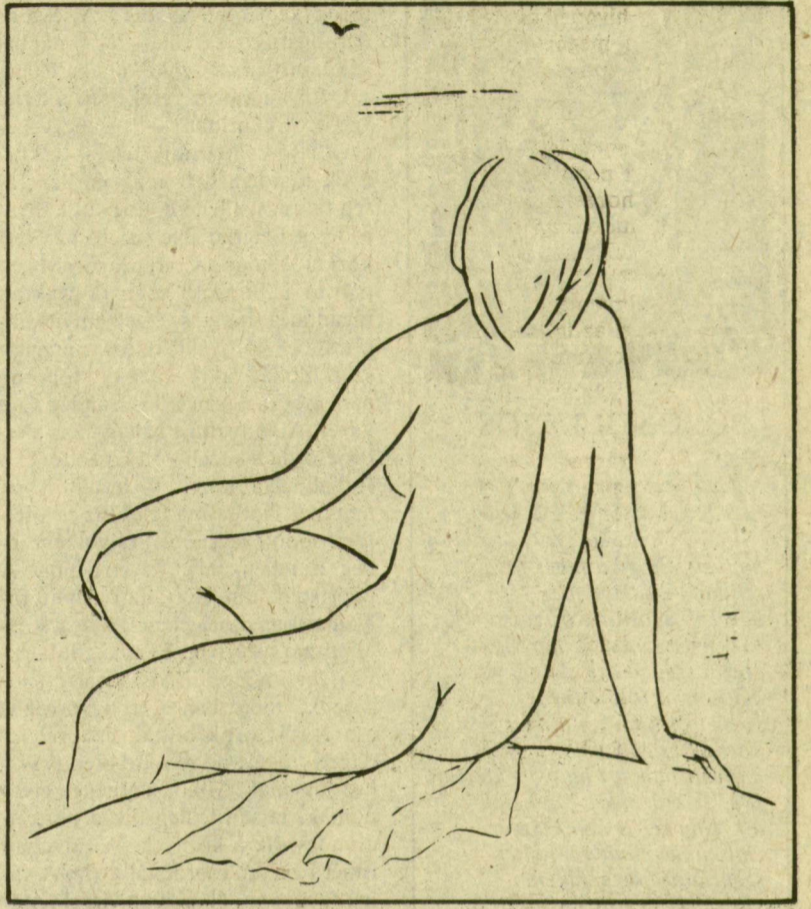
Mai képzőművészetünk élő klasszikusa, *Borsos Miklós*, nyolcvanéves. Sokoldalú művész: szobrász, éremész, grafikus, de mindennapjaihoz szervesen hozzátartozik a zene, sőt az irodalom művelése is. Önletrajza, a *Visszanéztem félutamból*, maradandó könyvsiker volt.

A pálya titkairól, elindulásáról, művei keletkezéséről így nyilatkozott tihanyi otthonában, melynek kertje felesége; a művészi ízlésű *Kéry Ilona* jóvoltából a sziget egyik nevezetessége: „A művészetre Lyka Károly „A művészet könyve” című munkája hívta fel a figyelmet, még Nagyszébenben, gimnazista koromban. Tőle kaptam az indítást, az igényességet, a művészet lényegére való figyelmet. Attól fogva az iskola nem érdekelt. Győrben ki is léptem a negyedik gimnáziumból. Apám győri órásműhelyében aranyműves lettem.”

„A művésznyomor abban az időben elképzelhetetlenül nagy volt, de mégis vállaltam, a nélkülözések, a le-törés, betegségek ellenére is, melyek akkor megtizedelték a fiatal művészek sorait. Olyan mintaképeink voltak az éhezés terén, mint Rudnay, Derkovits, József Attila, Egry József.”

A csapásokból Borsos Miklósnak bőven kijutott. Először a Képzőművészeti Főiskolára sem vették fel. Akkor vándorbotot vett kezébe. Akkor inasok módjára pénz nélkül el-lyalogolt Olaszországba, az oly vágyott Firenzébe, hogy a nagymesterek örökérvényű műveiből tanuljon.

„Fiatalon műveik döntően befolyásolták látásomat. Ennek köszönhetem, hogy nem az akkori párizsi napi stílusváltozatok légkörébe kerültem, hanem Donatello, Michelangelo, Verocchio közelébe. Akkor még festőnek készültem, bár festményeim egy részével nem voltam megelégedve, és azokat Firenzében az Arnóba dobtam. Ekkor már túl voltam az izmosok kísérletezéseim, amit én sem tudtam elkerülni. Amikor azonban eljutottam addig, hogy csak egy fekete pont és egy vonás maradt a papíron, úgy éreztem, elvesztettem azt az örömet, belső izgalmat, amit az érzéletes rajzolás okozott. Láttam, hogy a legnagyobb kortárs mesterek, Picasso, Braque, azért hagyták ott oly rövid idő alatt az általuk kezdeményezett kubizmust és tértek át az érzéletes rajzolásra, festésre, mert ha a művészet statikussá válik, elveszíti fejlődőképességét. A rajzolás után rézdomborításokat készítettem, köveket, márványokat cipeltem haza és elkezdtem faragni. Első szobrom, az „Anyágyermekkel” mámoros örömmel töltött el, amelynek nem volt más ma-



gyarazata, mint hogy megtaláltam műfajomat. A század megújulásra igyekvő művészi törekvései a szobrászatban is érintettek, hiszen csak a dilettánsnak nincs apja, anyja; az teljesen eredeti, — mi kötvé vagyunk apákhoz és nagyapákhoz, sőt kortársainkhoz is. — Mikor mi már szétnéztünk a világban. Semmi művészi felfedezni való nem volt, mert Brancusi már 1910-ben megcsinálta a „Tojás”-t, ami hatott nemcsak rám, hanem Henry Moore-ra és annyi más kortársamra is. Nálunk azonban nem az utánzás következett, hanem az, hogy e hatások alapján az akkori akadémikus hagyománytól elütő úton indultunk el.”

A nélkülözés hosszú évei után művészete beérett. 1931-ben rendezte első kiállítását a Tamás Galériában. 1941-es kiállítása óta pályája felfelé ívelt. Szobrai kőbe, bazaltba vagy márványba faragja, domborításait rézből kalapálja. Az érzéletes formázás mestere, művein a márvány szinte lélegzik, mint a klasszikus görög szobrok. A formai megjelenést mindig az anyag diktálja, de a lényeg a tartalmi kifejezés: „Az a fontos, hogy az anyagot mennyi szellemmel tudjuk megtölteni; aszerint válik művészetté vagyis szellemi jelenséggé.”

Egy hosszú stílus korszakában a Balaton adta műveinek atmoszféráját. Ebben az élményanyagban

visszaidéződtek élete során felgyűlt útiélményei; a mediterrán partok, a délfrancia tájak lélegzenek a több évtized múlva faragott Ligheák, Pannoniak, a Tihany leánya, a Tihanyi pásztor megejtően lírai alakjában.

Nagymestere a portrészobrászatnak. Kezéből származnak az utolsó évtizedek legemlékezetesebb portrészobrai, köztük Egry Józsefé és Szabó Lőrincé. Sokat illusztrál és grafikai lapok százait készíti, leginkább tihanyi otthonában. Nem tud betelni a víz, a partí nadasok, a fickádozó halak, a mohalepte kavicsok mindig változó világával.

Munkásságában fiatalága óta kivételes helyet töltenek be az érmék, melyeket a régi görögök és Pisanello nyomán negatívba vés. Ez adja munkáinak éles, tiszta, senki máséval össze nem hasonlítható vonalvezetését. Az érmék hátlapjain a bensőséges lírától a legdrámaibb kifejezésig minden lelkiállapot fellelhető az érem tartalma szerint. E kis mérete ellenére is monumentális műfajban európai hírnevet szerzett.

Kiállítások hazai és külföldi elismerések, nagyhatású tanári pálya, legfőképp pedig remekművek egész sora jelzi a művészpálya mérföldköveit. (Képeinken az Akt a vízparton című rézkarc és a Várakozó halászok című tusrajz)

B. I.

